

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Losse nummers f 0,25.

LEVEN IN DEZE TIJD

Leven in deze tijd. Het is een titel, die klinkt als een verzuchting, voortkomend uit een gevoel van verontrusting en van diep pessimisme over wat er in deze tijd nog is overgebleven aan dingen, die het leven de moeite waard kunnen maken.

Deze verontrusting, dit pessimisme zijn bepaald niet nieuw. Vrijwel steeds zijn er mensen geweest — en vaak lang niet de slechtste — die diep teleurgesteld waren over de geest van hun tijd en die uit deze teleurstelling slechts sombere toekomstverwachtingen konden putten. Wat dat betreft behoeven we ons dus van de huidige „cultuurpessimisten” niet al te veel aan te trekken. Een ander punt is echter, dat het er wel eens op lijkt, alsof het pessimisme in onze dagen zorgvuldig wordt gecultiveerd, als een kasplantje wordt opgekweekt. Je krijgt wel de indruk, dat je alleen maar „in” bent — om een mode-uitdrukking te gebruiken — als je er een sombere visie op onze hedendaagse beschaving op na houdt, om van de toekomst nog maar niet eens te reppen!

Eén van de belangrijkste levensuitingen van deze tijd — de moderne kunst — staat wel in een bijzonder slecht blaadje. Schilders, die definitief met oude en vertrouwde principes hebben gebroken, worden beschouwd als te behoren tot de geestelijk gestoorde, die een gevaar voor de samenleving vormen. Schrijvers, die al experimenterende met de taal zoeken naar nieuwe uitdrukkingsmiddelen, treft meestal geen beter lot. Eindeloze klaagzangen zijn al aangeheven over het verval, waarvan moderne componisten in hun streven naar vernieuwing van de muziek zouden blijf geven.

Vernieuwing, zo schijnt het wel, wordt slechts gewaardeerd wanneer het betreft de vervolmaking van de ons omringende technische hulpmiddelen. Het apparaat met de meeste technische snufjes, of het nu een auto, een televisietoestel of een wasmachine is, geniet de voorkeur en vormt een gretige inzet van de prestigestrijd.

Maar ook op andere gebieden geven velen bij voortdurende van beduchtheid blijf. De onverschilligheid en het nihilisme, die men

meent te moeten constateren bij de jeugd, het zware accent, dat op de materiële welvaart wordt gelegd, het ontbreken van vrijwel alle belangstelling voor wat men zo graag noemt „de diepere levensvragen” vormen even zovele gronden voor ernstige bezorgdheid bij tallozen, die het zo goed met de wereld voorhebben.

Weer anderen gaan zwaar gebukt onder de geringschattende wijze, waarop zulke ontzaglijke vraagstukken als dat van de kernbewapening, de snelle groei van de wereldbevolking, de honger in de onderontwikkelde landen, de voortdurende dreiging van gewapende conflicten tussen de wereldmachten, door de publieke opinie worden afgedaan.

Men maakt zich zorgen over de toenemende massaficering in de grote steden, over de stijgende onkerkelijkheid, over het verlies van zedelijke normen, over het teloor gaan van het besef voor de waarden van de democratie.

Kortom, de titel „Leven in deze tijd” zou de aankondiging kunnen zijn van een lange klaagzang over de verwording in deze tijd, een litanie van de ondergangsprofeet.

En daarom is het maar gelukkig, dat men op al deze zaken ook een andere visie kan hebben. Natuurlijk niet in die zin, dat men de ogen voor de werkelijkheid sluit en de ernstige vraagstukken niet onderkent. Dat is weliswaar ook een visie, maar dan één, die getuigt van de bekende tactiek van de struisvogel en die is niet aanbevelenswaardig.

PERSONALIA

E. T. HOVEN. Geboren 6-12-1929 te Hoogezand. H.B.S.; economie (t/m kandidaats) aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Voorlichtingsfunctionaris Nederlandsche Bioscoop-Bond. Oud landelijk voorzitter Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie; bestuurslid afdeling Amsterdam van de V.V.D.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 30 juni 1963

Binnenkort verschijnt de brochure

„De humanist tussen de wereldmachten”

Deze brochure bevat de inleidingen van het congres van het Humanistisch Verbond, gehouden op 21 april 1963 te Utrecht.

Na een openingswoord van Dr. J. P. van Praag werd dit onderwerp belicht door:

Mr. Dr. H. J. Roethof

Ds. J. Koopman

Prof. Dr. B. W. Schaper

De brochure is te bestellen door storting of overschrijving van f 0,95 op postrekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht.

Nee, een weldoordachte, optimistische visie is mogelijk, ook wanneer men doordrongen is van de ernst van een reeks van vraagstukken, waarvoor de mensheid zich geplaatst ziet, ook wanneer men zich van zijn medeverantwoordelijkheid in dit opzicht bewust is en de druk daarvan op zijn schouders voelt. Natuurlijk zal het waar zijn, dat er onder de moderne kunstenaars charlatans voorkomen. Maar getroost u zich eens de moeite om bijvoorbeeld zelf enkele jongere schrijvers te lezen en zich in hun werk te verdiepen dan zult u ontdekken, vanuit welk een grote bewogenheid voor de mens en zijn problematiek veel daarvan geschreven is. En dat geldt ongetwijfeld evenzeer voor andere kunstvormen, mits men zich er maar voor open stelt en het waardevolle weet te ontdekken.

Natuurlijk zal het waar zijn, dat er onder de jeugd vele onverschilligen en nihilisten voorkomen. Is het wel ooit anders geweest? Had men soms iets anders verwacht? Maar telt onze moderne jeugd ook niet zeer velen, die actief zijn en op zeer besliste wijze hun weg door het leven gaan? Tonen niet talloze jongeren als het om het leed van anderen gaat, bij rampen bijvoorbeeld, een hartverwarmend mededogen en een grote offervaardigheid?

Natuurlijk zal het waar zijn, dat te weinigen doordrongen zijn van de ernst van het atoomvraagstuk. Maar mag men hier dan generaliseren? Tenslotte zijn er grote aan-

tallen mensen, die zich er wel ernstig mee bezighouden. En al zal men dan misschien vaak geen bewondering hebben voor de wijze, waarop sommigen aan een oplossing voor dit vraagstuk werken of het vertrouwen missen in hun inzicht, ze doen in ieder geval iets.

Natuurlijk zal het waar zijn, dat de onkerkelijkheid toeneemt. De gegevens, die de volkstellingen daaromtrent opleveren, spreken inderdaad een duidelijke taal. Maar is dat nu ook in alle opzichten een verlies? Degenen, die zich regelmatig met onkerkelijken bezighouden, zullen die vraag zeker niet zo maar met „ja” beantwoorden. Het spreekt vanzelf, dat in een groot aantal gevallen het doorsnijden van de band met de kerk de definitieve stap naar het nihilisme inhoudt. Het blijft een open vraag, of zelfs dat een verlies is. Het komt dan immers meestal neer op het doorsnijden van een band, die geen binding meer inhield en slechts uit gewoonte was blijven bestaan.

Veelvuldig zijn echter de gevallen, waarin de stap naar de onkerkelijkheid een veel diepere achtergrond heeft, namelijk het geleidelijk gegroeide besef, dat het houvast, zoals dat in het geloof verankerd heeft gelegen, is verdwenen. Daar is de behoefte gegroeid aan een nieuw houvast, gebaseerd op een nieuwe levens- en wereldbeschouwing, die men in de kerk niet vindt en pijnlijk mist.

Het gaat er mij niet om, hier een pleidooi voor de onkerkelijkheid te houden. Het gaat mij er alleen om, aan te geven, dat velen, die de stap naar de onkerkelijkheid zetten, daarmee iets positiefs verrichten. Zij verrijken aldus hun leven. Dat kan slechts in positieve zin gewaardeerd worden.

Als we de klagers op de voet zouden willen blijven volgen, zouden we nog wel even voort kunnen. Beschouwen wij hun klaagzangen op de keper dan zullen we steeds constateren, dat ze ongelijk hebben. Ze generaliseren. Ze oordelen voorbarig zonder eerst de feiten goed onder het oog te zien. Wanneer men het leven in deze tijd met onderscheidingsvermogen tegemoet treedt zal men dunkt mij niet tot pessimisme behoeven te vervallen. Het is een leven met boeiende perspectieven, dat naar alle kanten openstaat voor vernieuwing en verjonging. Het kent ook zijn gevaren, die aandacht, zorg en moed van ons vragen. Sta voor dat leven open, zie uw verantwoordelijkheid en draag die. Durf het leven in al zijn rijkdom te bewegen. Dan is er reden voor optimisme. Dan wordt „leven in deze tijd” een groot maar aantrekkelijk avontuur.

E. T. HOVEN

rapport humanisme en sociale gerechtigheid

Zij, die dit nog steeds zeer actuele rapport in hun bezit willen hebben, kunnen dit bestellen door storting of overschrijving van f 1,25 op postrekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond — Utrecht, met vermelding: „Rapport H.S.G. no. 6301”.

HUMANISTISCHE GEESTELIJKE VERZORGING IN DE STRIJDKRACHTEN

Als de Nederlandse jongeman als dienstplichtig militair de kazerne-poort binnentreedt dan behoren tot de mensen met wie hij in de eerste dagen kennis maakt de aalmoezenier en de veldprediker. De katholieke en protestante zielszorger dus.

Ik weet niet of U over die situatie wel eens hebt nagedacht. Misschien wel als U zelf een zoon in dienst hebt of als dat binnen afzienbare tijd het geval zal zijn.

Het is nl. een vreemde situatie. Hoewel het een ieder bekend is dat een belangrijk deel van het Nederlandse volk niet-godsdienstig is, is toch in de Nederlandse Strijdkrachten slechts geestelijke verzorging mogelijk op godsdienstige grondslag.

Natuurlijk heeft men het recht om die godsdienstige geestelijke verzorging af te wijzen maar dan krijgt men eenvoudig géén geestelijke verzorging. Is dat niet een onhoudbare situatie in een land dat nu eenmaal niet uitsluitend godsdienstig is?

Het is mij bekend dat vele militairen en ouders van militairen die situatie als onrechtvaardig en grievend hebben ervaren.

Het wordt dan ook m.i. hoog tijd dat er een eind aan komt en het verheugt me bijzonder te kunnen mededelen dat dat eind ook werkelijk in zicht schijnt te zijn.

Kort voor de verkiezingen heeft de Minister van Defensie Ir. Visser een nota ingediend bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal waarin hij de Tweede Kamer mededeelt dat z.i. aan de behoefte aan Humanistische Geestelijke Verzorging in de Strijdkrachten zal moeten worden voldaan en waarin hij bovendien mededeelt hoe z.i. aan die behoefte zal moeten worden voldaan.

Ik zal zo dadelijk enkele hoofdpunten van die nota onder Uw aandacht brengen, maar ik mag er nog een enkele opmerking aan vooraf laten gaan.

Het zal U duidelijk zijn dat die nota niet door de Minister uit het niets tevoorschijn is getoverd, er is het één en ander aan voorafgegaan.

Eigenlijk hebben het Humanistisch Verbond en het Humanistisch Thuisfront al ruim tien jaar geleden op de wenselijkheid van humanistische geestelijke verzorging in de Strijdkrachten gewezen.

Maar de toenmalige bewindslieden zijn daar niet op in gegaan hoewel er wel een vorm van humanistische geestelijke verzorging aan de rand van de Strijdkrachten is ontstaan nl. in het z.g. humanistische vormingscentrum voor militairen dat tegenwoordig gehuisvest is in het Coornherthuis te Driebergen.

Een vormingscentrum is een tehuis waar de militairen, met goedkeuring van hun commandant, gedurende drie dagen kunnen verblijven teneinde zich, onder de leiding van de directie van het tehuis, te wijden aan hun geestelijke vorming.

Het zal U duidelijk zijn dat er niet alleen een humanistisch vormingscentrum is maar ook een katholiek en een protestant.

Die vormingscentra worden nu door de Minister van Defensie op soortgelijke wijze gesubsidiëerd en men zou zeggen dat de humanisten dus op dit punt wel geheel tevreden gesteld zullen zijn.

Maar dat is toch niet helemaal waar.

Er is namelijk één verschil tussen het humanistische en de beide godsdienstige centra. Minderjarige militairen die naar het humanistische centrum willen gaan moeten daarvoor schriftelijke toestemming van thuis hebben en die wordt voor de godsdienstige centra niet gevraagd.

Dat geeft soms aanleiding tot vreemde situaties. Zo moet een jongeman uit uitgesproken humanistisch milieu wel een schriftelijke toestemming van zijn ouders hebben als hij naar het humanistisch centrum wil maar een dergelijke toestemming heeft hij niet nodig als hij naar het katholieke centrum wil gaan. In de praktijk komt het er op neer dat de verplichting van dat briefje belemmerend werkt op het bezoek van het humanistisch centrum. Er zijn nu eenmaal veel jongelui van omstreeks de twintig jaar die er niet voor voelen een schriftelijke toestemming van thuis te moeten meebrengen. Daarnaast komt het vaak voor dat het briefje domweg wordt vergeten en ook dan kan het bezoek niet doorgaan.

Ik sta bij dat briefje zo lang stil, omdat het straks opnieuw een rol speelt bij de punten uit de nota van de Minister die ik graag onder Uw aandacht wil brengen.

Toen het kabinet De Quay in 1958 zijn bestaan begon hebben het Humanistisch Verbond en het Humanistisch Thuisfront zich opnieuw tot de regering gewend met het verzoek nu ook humanistische geestelijke verzorging in de kazerne mogelijk te maken. Dat heeft in de loop van de laatste vier jaren tot velerlei discussie in de Volksvertegenwoordiging aanleiding gegeven.

Op 15 maart 1961 verklaarde de Minister van Defensie in de Tweede Kamer dat hem tot op dat ogenblik van een behoefte aan humanistische geestelijke verzorging in de Strijdkrachten niets was gebleken.

Dat was voor het Humanistisch Thuisfront reden om een beperkt onderzoek naar die behoefte in te stellen.

Het resultaat was dat 6121 mensen om humanistische geestelijke verzorging vroegen,

PERSONALIA

H. J. J. LIPS. Geboren 26-10-1913. Onderwijzer. Thans hoofd geestelijke verzorging Humanistisch Thuisfront. Directeur Coornherthuis.

GELUK IS HIER

Men moet het langzaam leren

zeggen: geluk is hier.

men moet dag en nacht licht-zinnig leven
van huid en hand de aderen bevaren
de gratie van de zon aanvaarden
het lichaam slijpen als een vruchtmes.

Men moet het langzaam leren

zeggen: geluk is hier.

en dit is liefde, menselijkerwijs gesproken
een nieuwe huid; speelruimte
binnen de armen van de liefde.
een nieuwe naam voor een prismatische dood.

geluk is kort, te kort.

men moet twee mensen zijn,
twee paar ogen en een hangmat warmte
om dit te beseffen.

Julienne Huybrechts (geb. 1938)

van wie 2215 op dat ogenblik in militaire dienst waren, 2219 binnen drie jaren in militaire dienst zouden komen en 1687 nog niet langer dan drie jaren de militaire dienst hadden verlaten en nog voor herhalingsoefeningen in aanmerking kwamen.

Daarmede was een bestaande en toekomstige behoefte aan humanistische geestelijke verzorging duidelijk aangetoond.

De resultaten van dat onderzoek brachten er de Minister dan ook toe om in december 1961 in de Tweede Kamer te verklaren dat hij bereid was om humanistische geestelijke verzorging in de Strijdkrachten toe te laten. Na de Minister is toen o.a. het woord gevoerd door Magister Stokman van de K.V.P. die betoogde:

1. Dat het beginsel van de politieke verdraagzaamheid óók van toepassing dient te zijn op een eventuele humanistische geestelijke verzorging in de kazernes.
2. Dat de praktische verwezenlijking ervan een aantal vragen en problemen meebrengt, die in het belang van de verdraagzaamheid zelf onder ogen moeten worden gezien alvorens concrete beslissingen te nemen.
3. Dat het daarom wenselijk wordt geacht de Minister van Defensie te verzoeken een commissie te benoemen, waarin in ieder geval aalmoezeniers, predikanten en vertegenwoordigers van het Humanistisch Thuisfront zn opgenomen.

W elnu, die commissie is er inderdaad gekomen, zij is door de Minister geïnstalleerd op 27 februari 1962 met het verzoek hem te adviseren inzake de praktische uitvoering van de door hem genomen principiële beslissing tot invoering van de humanistische geestelijke verzorging. Ik heb zojuist de woorden van de Minister letterlijk weergegeven, zij zijn m.i. heel belangrijk omdat eruit blijkt dat de Minister ervan uitgaat dat de principiële beslissing al is genomen en dat het werk van de ingestelde commissie slechts een advies over de uitvoering betreft.

Ik kan U tenslotte nog mededelen, dat de ingestelde commissie tot twee adviezen is gekomen, één van de vertegenwoordigers der kerken en één van de vertegenwoordigers van het Humanistisch Verbond, maar dat die adviezen wat de praktische uitvoering betreft niet zo heel veel van elkaar verschillen. Op 5 maart 1963 is het laatste advies van de commissie door de Minister ontvangen en kort daarop dus, om precies te zijn op 24 april 1963, heeft de Minister zijn nota aan de voorzitter van de Tweede Kamer doen toekomen.

En dan nu een enkel punt uit de nota van de Minister!

Ik vat, in mijn eigen woorden, enkele punten kort samen:

1. De instelling van de humanistische geestelijke verzorging zal bij Koninklijk besluit geschieden.
2. De geestelijke verzorging vanwege het Humanistisch Verbond zal slechts gelden voor die militairen die daaraan behoefte hebben en die behoefte kenbaar maken. Dat zal voor meerderjarigen dienen te geschieden door een schriftelijke verklaring van henzelf en voor minderjarigen door een schriftelijke verklaring van hun ouders of voogden.
3. De z.g. pastorale receptie (d.i. de ontvangst door een godsdienstig geestelijk verzorger van ieder die in militaire dienst komt) zal niet van toepassing zijn voor die militairen die schriftelijk te kennen geven dat zij prijs stellen op humanistische geestelijke verzorging. Ze zal blijven gelden voor alle andere militairen.
4. Op grond van het gehouden onderzoek meent de Minister dat er aanleiding is om over te gaan tot de aanstelling van één hoofdgraadsman en vier raadslieden voorschots voor een periode van drie jaar (ter verduidelijking, raadsman is de benaming van een geestelijk verzorger van het Humanistisch Verbond.)
5. De Minister meent dat uniformering van de hoofdgraadsman en de raadslieden noodzakelijk is om zelfs de schijn van enige discriminatie te vermijden.
6. De hoofdgraadsman zal volgens de gedachten van de Minister in rang worden gelijkgesteld met luitenant-kolonel, de raadslieden, naar gelang hun leeftijd, met kapitein of majoor.
7. De hoofdgraadsman en de raadslieden zullen eenvoudigheidshalve, voor wat hun bezoldiging en uniform betreft, allen worden geacht tot de Koninklijke Landmacht te behoren. Maar in de organisatie zal duidelijk tot uitdrukking worden gebracht, dat zij bestemd zijn om ook bij de andere krijgsmachtdelen hun taak te vervullen. In een later stadium kan worden overwogen of een splitsing naar zee-, land- en luchtmacht gewenst is.

In deze 7 punten is de hoofdgedachte van de ministeriële nota wel weergegeven.

Het lijkt mij goed er thans een enkele critische opmerking bij te plaatsen. Het zal U zijn opgevallen dat het aantal door de Minister voorgestelde raadslieden maar zeer klein is, een hoofdgraadsman en vier raadslieden. Als ik er van uitga dat de hoofdgraadsman een groot deel van zijn tijd zal moeten besteden aan het geven van algeme-

ne leiding, het verzorgen of doen verzorgen van organisatie en administratie, het leggen en onderhouden van contacten en het verzorgen van een regelmatig verschijnend blad voor de humanistische geestelijke verzorging, dan komt het werk dat in de kazernes moet worden gedaan, en dat is dus het geven van de z.g. lessen geestelijke verzorging en het onderhouden van ettelijke individuele contacten, geheel op de vier raadslieden neer. Als ik verder aanneem, op grond van het door ons gehouden onderzoek, dat zich enkele duizenden militairen voor de humanistische geestelijke verzorging zullen melden, en dat die militairen door het gehele land verspreid zullen zijn, dan is het niet moeilijk om nu al vast te stellen dat die vier raadslieden voor een wel haast onmogelijke taak komen te staan. Wij zijn als humanisten akkoord gegaan met de eventuele aanstelling van slechts vijf mensen omdat we begrijpen dat er op de één of andere manier een begin moet worden gemaakt maar het moet me wel van het hart, dat ik van mening ben dat dat aantal moet worden verhoogd zo gauw als wij uit het werk zouden kunnen duidelijk maken dat dat aantal te klein is om het werk redelijk goed te doen. Indien de regering overgaat tot de toelating van de humanistische geestelijke verzorging in de kazernes dan moet de regeling ook zo spoedig mogelijk zó worden dat iedere militair die die verzorging wenst hem ook werkelijk kan krijgen.

Een veel ernstiger bezwaar onzerzijds is dat de door de Minister voorgestelde regeling opnieuw, en nu op veel breder terrein, de toestand in het leven roept dat militairen die humanistische verzorging wensen daarover een schriftelijke verklaring moeten afgeven, terwijl bij minderjarigheid hun ouders of voogden dat moeten doen, terwijl dat niet nodig is voor militairen die een godsdienstige verzorging wensen.

De discriminatie die de Minister in andere punten van zijn nota terecht heeft geweerd treedt hier wel heel duidelijk aan het licht. Ik haast me er aan toe te voegen dat de Minister deze discriminatie m.i. zeker niet heeft gewild. Maar toen de vertegenwoordigers van de kerken in bovengenoemde commissie ronduit weigerden hun medewerking te verlenen aan een andere, betere, regeling bleef er voor de Minister niet zo heel veel anders meer over. Van humanistische zijde is voorgesteld dat iedere jongeman (bij minderjarigheid zijn vader of moeder) die voor de militaire dienst wordt opgeroepen, op een door de overheid te verstrekken formulier zal invullen welke vorm van geestelijke verzorging hij wenst. Op die manier zou een

objectieve, voor alle militairen geldende, regeling zijn verkregen.

Ik meen vandaag nog, dat die methode verreweg de voorkeur verdient, boven de door de Minister nu voorgestelde. Nu de kerken dat niet wilden moet ik toegeven dat er voor de Minister eigenlijk geen andere keuze meer was.

Uit deze kritische opmerkingen zal het U duidelijk zijn, dat wij het voorstel van de Minister niet alleen met gejuich begroeten. Toch wil ik toegeven, en hier ook graag uitspreken, dat onder leiding van de Minister van Defensie een zeer belangrijke stap is gezet op de weg naar de tot stand koming van een humanistische geestelijke verzorging in de Strijdkrachten d.w.z. naar een verzorging die uitgaande van de mens en de menselijke mogelijkheden vooral diegenen onder de militairen wil dienen die voor zichzelf prijs stellen op een ongodsdienstig, humanistisch levensklimaat.

Ik geloof te mogen en te moeten zeggen dat we daarvoor de Minister van Defensie dankbaar zijn.

Misschien vragen nu militairen of ouders van militairen zich af of ze nu al van hun voorkeur voor een humanistische geestelijke verzorging kunnen doen blijken.

Daarvoor is het nog te vroeg.

De nota van de Minister zal nu voor alles in de Tweede Kamer moeten worden behandeld. Ik dacht te mogen aannemen dat na alles wat er op dit punt in de Tweede Kamer al is gezegd, ook van confessionele zijde o.a. door Magister Stokman in december 1961, van die kant nu geen ernstige moeilijkheden meer te vrezen zijn.

Maar daarna zal dan nog het betreffende Koninklijk Besluit moeten worden afgekondigd en zullen de raadslieden moeten worden aangesteld en zullen deze een korte opleiding moeten ontvangen waardoor ze zich op de juiste wijze binnen de Strijdmachten kunnen bewegen.

Ik geloof niet teveel te zeggen, als ik veronderstel dat het nog wel voorjaar 1964 wordt alvorens de militairen de humanistische raadslieden in levende lijve voor zich zien.

U zult met het uitspreken van Uw voorkeur dus nog even moeten wachten. U kunt er op rekenen dat er t.z.t. voldoende aandacht aan deze zaak gewijd zal worden zodat U zult weten wanneer het moment is aangebroken. Ik meen dat met de nota van de Minister van Defensie de weg naar deze nieuwe vorm van geestelijke verzorging in de Strijdmachten is geopend en daarom deed het me genoegen daarop vandaag Uw aandacht te mogen vestigen.

H. LIPS

lezingen voor de radio

- zo. 7 juli VARA 9.45 uur: S. J. Bouma: „Anders dan anderen”.
- zo. 14 juli VARA 9.45 uur: B. D. Soni: „Humanisme, ook in India”.
- zo. 21 juli VARA 9.45 uur: H. Redeker: „De mens is een danser”.
- zo. 28 juli VARA 9.45 uur: C. Cabout: „Bezetene met honger”.

Men moet niet handelen en spreken als slapenden". Het is de Keizer-filosoof Marcus Aurelius, die ons deze woorden van Herakleitos heeft bewaard. Zij hebben hem getroffen als „een altijd gedenken" waard.

Wat Herakleitos met deze raadselachtige uitspraak heeft bedoeld, kan men opmaken uit een ander fragment, waarin hij het volgende te verstaan geeft: voor de wakenden bestaat er één, gemeenschappelijke, voor allen gelijke wereld; de slapers daarentegen wenden zich af van wat algemeen-geldig, „objectief" is, en keren in, een ieder tot het wereldje dat zijn particulier bezit is. De wakende houdt zijn ogen open, en ziet dus de dingen, zoals zij zich noodzakelijk moeten voordoen aan iedereen die ook uit zijn ogen kijkt, maar de slaper is de mens die niet zoals de blinde niet zien kan, maar die er de voorkeur aan geeft zich af te wenden van de werkelijkheid en daarvoor de ogen te sluiten, om zich over te geven aan wat gezien wordt door hem alleen: de schijngeesten, de hersenschimmen van de droom die alles vervalst en bedrog is! Als datgene, wat „wij niet moeten doen" — dat is een naïeve formulering voor het wezen van de slechtheid — wijst Herakleitos dus aan het zich niet bekommeren om het algemeen-geldige en het opgaan in de enge wereld van het ik.

De uitspraken van Herakleitos zijn geschreven in een duistere orakeltaal, en men zal dus bij de interpretatie uiterst voorzichtig moeten zijn. Veel blijft onzeker, en wie met stelligheid beweert: Kijk, dat is de betekenis, ontkomt niet aan het verwijt, dat hij blijkbaar het gras kan horen groeien! Ik ben mij van deze onzekerheid bewust, en de volgende verklaringen bied ik dan ook niet aan als ongetwijfeld waar, maar als naar het mij voorkomt juist.

Er is een bekend en veel besproken fragment dat zo luidt: „Daarom behoort men het gemeenschappelijke te volgen. Maar hoewel de Logos allen gemeen is, leven de meesten als hadden zij een eigen (of een bijzonder) denken". In verband hiermee moet men een andere uitspraak bezien: „het denken is aan allen gemeen". Het is niet aannemelijk dat Herakleitos die voortdurend schimpt op de dwaasheid van de mensen, hiermee niets anders heeft willen zeggen dan dat het denken in feite door allen wordt beoefend. Nee, bij hem is meen ik doorgebroken het besef van de algemeen menselijke geesteswetelijkheid. Het denken voltrekt zich volgens onveranderlijke, voor allen gelijke wetten, het is niet een naar willekeur uitgeoefend particulier bedrijf, maar naar waarheid „allen gemeen", het gaat het individu te boven, het is algemeen geldig. Onder de Logos, waarvan in bovengenoemd fragment sprake is, zullen wij moeten verstaan: de Rede. En nu is het mogelijk door te dringen tot wat Herakleitos bedoelt, wanneer hij eist, dat

men deze gemeenschappelijke Rede volgt. Het zijn, geloof ik, eigenlijk twee gedachten, die hier door Herakleitos als zo verwant worden gevoeld, dat ze in één formule kunnen worden gecombineerd.

In de eerste plaats de gedachte der autonomie. Herakleitos verzet zich bij herhaling tegen elk geloven op gezag, en de consequenties van deze houding aanvaardt hij ook voor zichzelf: men moet zijn woorden niet klakkeloos aannemen, alleen omdat hij het zegt, nee ook daar luistere men naar de Rede.

De maatstaven volgens welke ons keuren op waar of onwaar, goed of slecht, zich voltrekt, kunnen ons niet van buitenaf worden geleverd, zij behoren tot onze ongeweten geesteswetelijkheid, die wij met onze medemens gemeen hebben. Het is ons onmogelijk deze maatstaven weg te werpen, wij kunnen er net zo min van loskomen als van onszelf. Maar wij kunnen wel iets anders: wij kunnen het resultaat van dit meten met de eigen maatstaf aanvaarden, hoe weinig het ook strookt met wat we wensen of verwachten; en wij kunnen dit resultaat terugdringen, hetzij omdat wij ons hebben laten wijsmaken, dat wij een heel andere maatstaf moeten aanleggen, of niet beseffen, dat we er een bezitten, hetzij omdat dit resultaat niet is, wat wij begeerden. Wij kunnen m.a.w. ons laten leiden door ons aller gemeenschappelijke Rede, maar wij kunnen ons ook aan die gewantrouwde of lastige leiding onttrekken, en leven, als hadden wij een eigen bijzondere wijze van denken, we kunnen ook zeggen: een particuliere maatstaf.

En de tweede gedachte, die hier schuil gaat, is dunkt me weer die, welke wij ook al hebben gezien in het fragment van de slapers: de gedachte van de objectiviteit. Eerst dus een afwijzing van de vervalsing van de eigen, voor allen gelijke norm door de talloze geopenbaarde, onderling strijdige geboden, en dan een afwijzing van de duizend en een geboden van ieders eigen kleine hart die hem verhinderen te handelen in overeenstemming met de objectief juiste beoordeling.

In de uitspraak „men moet het gemeenschappelijke, d.i. de Rede volgen" wordt dus eerst de nadruk gelegd op de onvervangbaarheid van de eigen maatstaf. En wanneer we dan naar die eigen maatstaf zijn verwezen, dan komt de vraag op, wat die Rede dan wel zegt, m.a.w. wat de inhoud is van die maatstaf. En het antwoord laat zich dan weer formuleren in dezelfde woorden, die dus een soort tweede-machts-waarde krijgen.

Tot de mensen die menen de verantwoordelijkheid voor hun daden te kunnen afwentelen op met willekeur heersende goden, richt Herakleitos zijn hartstochtelijk protest: „Uw eigen aard is de godheid", achter wie gij u zoudt willen verschuilen.

LIBBE VAN DER WAL.

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistische Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, Gaarne 24 ct aan postzegels insluiten. (adv.)